

Språknytt

Sjov med språk

side 6

Leder

Språk på pålar

«Det overordna målet for språkpolitikken må vera å sikra det norske språkets posisjon som eit fullverdig, samfunnsberande språk i Noreg».

Sitatet ovanfor er henta frå stortingsmeldinga «Mål og meining» frå 2007. Også for ti år sidan var det klart at det norske språket trong *sikring*. Målet var, den gong som no, at det norske språket skulle vera samfunnsberande.

Kva vil det seia å *bera samfunnet*?

Me kan lesa det slik at språket skal spegla Noreg: På alle samfunnsområde skal det vera mogleg å nytta norsk. I klasserommet, på treningssenteret, på byggeplassen og i auditoriet – norsk skal vera eit språk i dagleg bruk som utviklar seg slik at det kan bera både tanken og samfunnet.

Kva er alternativet? Me kan sjå føre oss at norsk, ein gong i framtida, *ikkje* er eit brukande språk på alle område. Kan hende vil det «bera» berre nokre delar av samfunnet. Kanskje vil det vera utenkjeleg å skriva ein akademisk tekst på norsk, og kanskje vil det ikkje finnast artistar som syng på morsmålet sitt.

Politikarane våre har bestemt at dette er ei framtid me ikkje ønskjer oss, og dei har gitt Språkrådet i oppgåve å arbeida for at norsk skal halda på posisjonen språket har i dag.

Eitt svært viktig domene for norsk språk er fagspråket. Dette står under press frå engelsk. I denne utgåva av Språknytt kan du lesa meir om korleis Språkrådet jobbar saman med Standard Norge for å sikra norsk fagspråk på samfunnsviktige felt.

Fagspråket er ein av pålane som «det norske språket» kviler på. Skal språket bera samfunnet, må fundamentet vera solid. Difor må me røkta fagspråket og gjera det tilgjengeleg for brukarane. Gjer me ikkje det, kan me til slutt sitja att med eit norsk språk som berre kan brukast kring kjøkenbordet.

Åse Wetås
direktør i Språkrådet

Innhold 2 | 2017

- 3 Norsk i Ørsta = nynorsk?
- 5 Språkbrukeren
- 6 Intervjuet

- 10 Se mitt språk
- 12 Språkdilemma i høgare utdanning
- 14 Menneska bak orda
- 16 Hovedbry
- 17 Med andre ord
- 18 Skikkelig standard

- 24 Samfunnskritisk sikkerhet
- 27 Grammatisk kjønn og variasjon i norsk
- 30 Mett og god – og utørst
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Leserspørsmål
- 36 Historia bak

Norsk i Ørsta = nynorsk?

På få år har talet på kommunar som gir opplæring på nynorsk til vaksne innvandrarar, mangedobla seg. Kurdaren Raman Nesri i Ørsta på Sunnmøre er glad for å lære språket dei andre i bygda bruker.

TEKST OG FOTO LARS IVAR NORDAL

– **EG HAR VORE I ØRSTA** i fem månader og ti dagar, seier Raman på klingande, normert nynorsk. Han er ein av 42 vaksne innvandrarar som får norskopplæring – på nynorsk – i kommunen. Slik har det vore sidan hausten

2011, då ein byrja med norskopplæring i Ørsta. Også i åra før hadde innvandrarar på Ivar Aasens fødestad fått norskopplæring på nynorsk gjennom eit interkommunalt samarbeid.

– Fyrst trudde eg nynorsk var vanskeleg, men no er det lett. Eg har ikkje lært bokmål, men eg skjøner ein del. Endrar du nokre bokstavar, så blir det bokmål, slik som i *laurdag* og *lørdag* og *heter* og *heiter*. Det er i grunnen veldig likt, så eg trur ikkje det blir noko problem å lære bokmål, seier Raman.

Han er no på nivå A2 i norsk, som vil seie at han kan lage enkle setningar og forstå samtalar om daglegdagse emne. Heime i Kurdistan var han journalist, men no ynskjer han ein dag å bli lærar.

– Raman er akademikar og politisk interessert. Men på vaksenopplæringa har me elevar med svært ulikt utgangspunkt. Nokre kan ikkje lese og skrive på morsmålet sitt, medan andre har ein mastergrad frå heimlandet, fortel Oddny Flugkvam, inspektør ved opplæringscenteret i Ørsta.

Flugkvam meiner det å bruke nynorsk som opplæringsmålform har mange føremoner:

– Oppgåva vår er å kvalifisere dei for det lokalsamfunnet dei blir busette i. For å oppnå det, må dei faktisk lære det språket som blir brukt i bygda. Dei skal kjenne at dei er ein del av samfunnet her. Mange har også born i skulen som lærer nynorsk, og då blir det mødesamt om foreldra skal lære éi målform, og borna ei anna.

– Samstundes ser me at somme kjem hit frå andre stader i Noreg, der dei har lært litt bokmål. Det er ikkje til å stikke under stol at nokre av desse kan bli frustrerte når dei får vite at dei skal lære nynorsk. Andre reagerer motsett: Dei kjem sjølve frå ein minoritets-situasjon i heimlandet og blir nærast kamplystne på nynorsken sine vegner.

Val av opplæringsmål

Sjolv om nynorsken er sjølvsgagt i Ørsta, er det framleis berre om lag halvparten av nynorsk-

kommunane i landet som har valt nynorsk som opplæringsmål for vaksne innvandra- rar. Sams for dei fleste av kommunane, er at dei ligg i område der nynorsk er eit levande bruksspråk i skulen og elles i samfunnet. Hilde Osdal er fyrstelektor i norsk ved Høgskulen i Volda, og ho har undersøkt kva som ligg til grunn for valet av målform i vaksenopplæringa i nynorsk kommunane.

– Det viser seg at der nynorsken har fått gjennomslag, kjem det ofte av at det er gjort eit politisk eller eit administrativt vedtak i kommunen. I dei nynorsk kommunane som har bokmål som opplæringsmål for innvandra- rar, ligg det mest aldri eit slikt vedtak til grunn. Der er det ofte personalet i samråd med leiar for opplæringa som har avgjort at undervisninga skal vere på bokmål. Som på mange andre område er det altså politisk vilje som fører til gjennomslag for nynorsken, fortel Osdal.

Ho har sjolv lang erfaring med norskopplæring for utlendingar på høgskulenivå og forstår godt dei som vegrar seg for å byte undervisningsmålform.

– Det er klart at det ligg betre til rette for undervisning på bokmål. Utvalet av læremiddel er til dømes mykje mindre på nynorsk. Men det finst materiell på nynorsk, så det er mogleg å gjennomføre norskopplæringa på nynorsk. Det kjem også jamt nye lærebøker på nynorsk, seier Osdal.

– Sjølvsgagt finst det argument både for og mot. Men eg trur at det å lære målforma som blir brukt lokalt, er med på å bryte ned distansen mellom lokalbefolkninga og innvandra- rarane. Mange av dei skal ut i jobbar der dei har direkte kontakt med folk i kommunen, slik som i barnehagar og sjukeheimar. Då gjeld det å ha eit språk som knyt deg nærare til dei du kommuniserer med – ikkje eitt som skaper avstand.

Om nordmenn og andre ordmenn

«**NORDMANN TIL TOPPS!**» Det lyder bra for oss nordmenn. Eller burde vi seie «Norske til topps»? Det kan jo vere nordmannen Marit Bjørgen som har vunne. Eller burde vi seie «nordkvinna Bjørgen»? Det spørst om språkbrukarane er med på det, trass i at vi nordmenn eigentleg er opptekne av likestilling – også i språket.

Det norrøne ordet *nordmaðr* (nordmann) tydde *menneske frå nord* i ei tid då *maðr* var såpass kjønnsnøytralt at ein skilde mellom *karlmaðr* og *kvennmaðr*. Tydingsinnsnevringa frå det gamle *maðr* til moderne *mann* er noko av grunnen til at språket verkar mannsdominert i dag. Nokre nemningar kan reformerast, men kanskje ikkje alle. *Menneske* er trass alt avleidd av *mann* i si tid.

Nemninga *nordmann* er òg så gammal og utbreidd at ho neppe kjem til å bli erstatta av noko anna i overskødeleg framtid. Men er det mange nok som brukar eit anna ord, kan det til slutt finne vegen til ordbøkene og bli offisiell norsk. I så måte ligg nok *norske* best an. Det er eit etablert dialektord i Midt-Noreg, og det er kjent elles òg frå uformelle samanhengar, til dømes vitsar om norsken, svensken og dansken.

Om *nordmannen* skulle falle ut av språket, vil han eller «hen» kanskje rive med seg *engelskmann* og *franskmann*. På norsk brukar

vi *engelskmann* og *franskmann* på engelsk vis, jamfør *Englishman* og *Frenchman*. Men vi kunne på tysk vis ha valt *englendar*, som òg finst på norsk, og *franske*, jamfør *Engländer* og *Franzose*. Uansett vil nok svenskar og danskar halde fram med å kalle oss *norrmän* og *nordmænd*.

Vi har allereie gjort *formenn* til *leiarar*, *tillitsmenn* til *tillitsvalde*, *ombodsmenn* til *ombod* og *allmannamøte* til *allmøte*. Yrkestitlar som *lærerinne*, *sjukepleierske*, *servitrise* og *kontordame* har vi for lengst skift ut med *lærer*, *sjukepleiar*, *servitør* og *sekretær*. Og ein dag får vi kanskje kjønnsnøytrale ord for *jordmødrer* og *helsesøstrer*, *sysselmenn* og *fylkesmenn*. Berre tenk på riksmeklar Kari Gjesteby, som før ville ha vore riksmeklingsmann.

Ei rekkje tradisjonelle ordmenn har likevel overlevd og attpåtil fått ein kvinneleg make: *ankermann* – *ankerkvinne*, *føregangsmann* – *føregangskvinne*, *talsmann* – *talskvinne*. Og mange av dei har blitt «personifiserte»: *fagmann* – *fagperson*, *kontaktmann* – *kontaktperson*, *gjerningsmann* – *gjerningsperson*.

Men framleis finst det nokre manneord med ganske tydeleg kjønnsmarkering om vi legg det tronge, moderne mannsomgrepet til grunn: *nestemann*, *sidemann*, *sjømann* – og altså *nordmann*.

«Det har vore
draumen min
i tjuo år: meir
svineri på
nynorsk.»

Språkleg sjonglør

I «Eides språksjov» får ho folk til å le med språklege krumspring og populærvitskapleg formidlingsevne. Men Linda Eide forstår seg ikkje på dei som kallar henne komikar.

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO KARI NYGARD TVILDE

Eg hugsar fyrste gongen eg såg «Linda Eide, humorist» på trykk. Då tenkte eg: Kven er det? Men no har eg forsona meg med å verta kalla humorist. Komikar, derimot ...

Linda Eide sit blant hundrevis av post-it-lappar på eit romsleg NRK-kontor på Minde i Bergen. For nokre veker sidan gjekk siste utgåve av «Eides språksjov» på NRK1, og dei fargerike lappane vitnar om den grannsame planlegginga som ligg bak eit «snakkesjov» i beste sendetid. Gjennom ni program har ho saman med Gunnstein Akselberg (medvossing og språkprofessor) og Sjur Hjeltnes (medvossing og musikar) kasta lys over språklege fenomen. I dag er ho tilbake på jobb etter ein velfortent ferie.

– Det kjennest bra. Og det kjennest bra at me skal gjera meir av dette, seier Eide. For sjovet har slått an; det vert ein ny sesong neste år. Nordmenn si interesse for språk ser ut til å vera utømmeleg.

– Me har fått enormt mykje respons. Eg har aldri opplevd maken. I byrjinga hadde me inga eiga e-postadresse der folk kunne koma med

tilbakemeldingar. Det førte til at min eigen innboks uoppfordra vart full av ris og ros. Då begynte me å syna e-postadressa til programmet, det tok heilt av, og me laga ei eiga spalte av tilbakemeldingane i programmet, fortel Eide.

Kva er det folk seier?

– Eg fekk høyra det då eg sa at noko hadde *lagt lenge nok*. Du tullar ikkje med sterke verb. Og då Helge Jordal forklarte at *pantry* var eit slags toalett, skulle ein tru at tredje verdskrigen hadde brote ut. Då var folk i harnisk, som det heiter. Det førte til at me tok eit bilete av Helge Jordal medan han låg på golvet inne på eit toalett. Han måtte leggja seg flat! Elles er det mange ute i verda som kjem bort og seier at dei liker programmet, alt frå passkontrolløren på Flesland til Halvdan Sivertsen på tilfeldig NRK-besøk. Og det er utruleg kjekt.

Frå feilsnakk til språksjov

Ideen vart fødd for fleire år sidan. I 2013 begynte Eide og Gunnstein Akselberg med det månadslege arrangementet «Ut med språket» på Litteraturhuset i Bergen, der dei snakka om laust og fast i språket, med publikum i salen. Etter kvart fekk arrangementet tilnamnet «språksjov». ►

– Eg ropte ut frå scenen: «Velkomen til Litteraturhusets månadlege språk...», og så svar-te publikum «SJOV!». Og sidan publikum ville ha show, måtte me erklæra oss for «språksjov», forklarar Eide.

At det handlar om språk, er ikkje tilfeldig. Sjølv elsker ho «feilsnakk», som ho kallar det.

– Me hadde eit ektepar i programmet, Laila og Karen Anne, der den eine heile tida snubla i faste uttrykk. Ho sa blant anna «gull og grøne erter» og «me heng saman som bjørkeris.» Ei spansk dame sa også ein gong til meg: «Eg føler meg som ein gammal røyk». Det var i grunnen ganske treffande, synest eg! Slike feil kan jo enda opp med å utvikla språket. Men skrift-språket er eg nøyen med, det er viktig at det er eintydig og følgjer faste reglar. Og det er det som er så kjekt med språk, det finst både rett og gale, samstundes som det er heilt anarki. Der desse ytterpunkta møtest, der kan du laga mykje skøy, seier Eide.

Sjølv om ho ikkje liker å bli kalla komikar, er ho altså glad i skøy. Det skuldar ho på eit «halvtalent for å få auge på kvardagskomikk».

– Det eg driv med, er eigentleg faktajournalistikk. Skal ein engasjera med slikt, er det to måtar å gjera det på: anten å få folk til å le og mora seg, eller å gjera folk sinte eller lei seg. Eg er ikkje så flink til å gjera folk lei seg, sjølv om målet mitt i grunnen er å bli flinkare til det. Det eg vil unngå for kvar pris, det er likesæla i midten, mellom humoren og alvoret. Om du til dømes skal snakka om eit semikolon, kan det vera lettare å få folk til å le litt. Det er i alle fall veldig vanskeleg å få folk til å grina av eit semikolon. Men å få folk til å vera likesæle overfor eit semikolon, det er veldig lett.

Maskin eller individ

Sidan 1990 har NRK vore navet i journalist-livet til Linda Eide. Frå 1993 var ho med på oppstarten av NRK Petre, og akkurat det året

skulle verta skilsetjande på fleire vis.

– Det var då NRK gjorde det mogleg å nytta dialekt på lufta. Åra før måtte eg prata normert nynorsk.

Korleis var det?

– Det var ikkje bra. For meg vart resultatet dårleg stemmebruk, svakt språk og klager frå lyttarar. Det å kunna nytta vossadialekten på lufta, det var ei gåve. Alternativa for NRK var at eg anten skulle høyrast ut som ein represen-tant for eit maskineri eller som eit individ. Om ein snakkar eit skriftspråk, vert det nødven-digvis ikkje så munnleg.

Sjølv meiner ho at det å bruka dialekt i of-fentlegheita ikkje byr på vanskar lenger.

– Nokre spør meg: Kvifor har du behalde dialekten din? For meg blir det som å spørja: Kvifor har du behalde armen din? Men eg trur at dei som ikkje liker at folk bruker dialekten sin, er i ferd med å døy ut. Me har blitt vane med å høyra ulike dialektar, og variasjonen trener språkøyret vårt. Det er annleis med ny-norsken. Han er det framleis greitt å diskrimi-nera. Det ser me jo i dei største avisene våre kvar dag. Journalistar får ikkje bruka nynor-sken, ein arbeidsreiskap vert rett og slett teken frå dei. Difor er det spanande det som no skjer under sjefredaktør Gard Steiro i VG, der ny-norskforbodet vert mjuka opp. Nyleg skreiv den avisa om ein fedmeoperasjon i India – på nynorsk. Det er ikkje ofte eg les om fedme-operasjonar, men står det på nynorsk, då les eg det frå a til å!

Eide føretrekkjer også å bli intervjuet på ny-norsk. Men det er ikkje alltid like lett å få til.

– Eg møter mange journalistar som seier at dei ikkje meistrar det. Då tenkjer eg: Ja vel, kan du vera journalist og ikkje kunna skriva nynorsk? Men eg vil bli intervjuet på nynorsk. Det er betre for lesaren, for stemma mi kling med i teksten. Somme tider har eg hatt høgt-lesing frå intervju med meg sjølv på bokmål i

Linda Eide har eit eige hjørne i rekvisittrommet på NRK i Bergen med minne frå tidlegare program.

Kontoret er breiddfullt med post-it-lappar med idear til «Eides språksjov».

«Det eg vil unngå for kvar pris, det er likesæla i midten, mellom humoren og alvoret.»

vekeblad, og då held folk på å knekka saman, for det er jo berre ikkje meg.

Meiner du då at ingen med bokmålsnært talemål bør intervjuast på nynorsk?

– Nei, det gjer eg ikkje. Men det er liten tvil om at eit portrettintervju med Kåre Willoch på bokmål kling «nærare» han. Samstundes kan eit intervju med han på nynorsk gje folk ein vekkjar om at det som oftast er motsett; det er bokmålet som dominerer. Journalistar og redaktørar burde begynna å sjå på dei to skriftspråka våre som ei gåve. For eg trur mange hadde synst det var skøy å sjå meir nynorsk på trykk, i alle samanhengar. Det har vore draumen min i tjuve år: meir svineri på nynorsk. Nynorsk passar til alt, poesi og politi.

Kva er det med Voss?

Heimstaden Voss har fått ei sentral rolle i «Eides språksjov». På ein stor skjerm bak scenen ser me Voss sentrum, kalla Vangen, med den mektige Vangskyrkja. Og på scenen sit tre innfødde vossingar. Heilt tilfeldig, forsikrar Eide.

– Me tenkte fyrst å syna omrisset av bygga på Vangen, men så ville scenografen at me skulle ta han heilt ut. Når me syner fram Voss på den måten, vert bygda både konkret og universell, ei klassisk norsk gjennomsnittsbygd. Alle har ein stad dei kjem frå, og då kan dei kjenna seg att i biletet frå Vangen.

Det er mange profilerte folk frå Voss, ein kommune med 14 000 innbyggjarar. Kva er grunnen?

– Det må vera noko i vatnet. Nei, eg snakka med Kari Traa om dette ein gong. Og det er nok slik at om du ser nokon du kjenner, ja, når du ser naboen din vinna OL-medalje, så er det lettare å tenkja «det kan eg også!». For min eigen del vart eg nok inspirert av vossing Ingvild Bryn. Som litt forsiktig bygdis på journalisthøgskulen i Oslo var det bra å vita at det gjekk an å få jobb og merittliste i sjølvaste NRK. Alle er me frå ein plass – om han er liten eller stor, det betyr ikkje så mykje. Dess tryggare du blir på identiteten din, dess opnare blir du. Van Morrison kom til Vossajazz i 1987. Då kan det vel ikkje vera så gale? ●

«Se mitt språk» – unikt i verdenssammenheng

På åttitallet begynte tegnspråk å bli anerkjent som språk i Norge. Som andre barn hadde døve og hørselshemmede barn behov for å kunne kommunisere godt med sine foreldre. Det var utgangspunktet for at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet etablerte tegnspråkopplæring for foreldre.

AV SONJA MYHRE HOLTEN

«**SE MITT SPRÅK**» er en voksenopplæringsarena der tegnspråk læres som et fremmedspråk. Utfordringen er å få tilgang til tegnspråklige arenaer der norsk tegnspråk kan overføres mellom generasjonene, slik at barna kan tilegne seg språket som førstespråk. Det er vanskelig å etablere slike arenaer, fordi det kan oppfattes som en form for segregering og gi negative assosiasjoner. «Se mitt språk» er derfor viktig for å gi døve og hørselshemmede muligheten til en to- eller flerspråklig oppvekst. Norsk tegnspråk utelukker nemlig ikke hørsel eller tale verken gjennom kokleaimplantat eller høreapparat.

Behovet for en arena

Større gode tegnspråklige arenaer er et språkstyrkingstiltak som sikrer døve og hørselshemmede barn god tilgang til et godt og korrekt norsk tegnspråk. Det innebærer at både døve og hørende barn naturlig kan tilegne seg et språk som de uanstrengt kan kommunisere på. Det er kanskje på tide å begynne å innse at forskjellige grupper må inkluderes på forskjellige måter.

«Se mitt språk» støtter opp under språkbruksmålet slik det er beskrevet i Stortings-

melding 35 (2007–2008): «Alle skal ha rett til språk, å få utvikla og tileigna seg det norske språket, bokmål og nynorsk, å få utvikla og bruka sitt eige morsmål eller førstespråk, inkludert teiknspråk, sitt eige urfolksspråk eller nasjonale minoritetsspråk, og alle skal få høve til å læra seg framande språk.» Tiltaket bidrar også til at norske myndigheter følger opp det ansvaret de har påtatt seg ved å ratifisere FNs konvensjon om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne.

Opplæringen

Opplæringen er modulbasert og går over til sammen 40 uker fram til barnet fyller 16 år. Målet er at foreldrene etter endt opplæring skal «kunne kommunisere mest mulig uanstrengt og flytende med sine barn» (undervisningsplanen, s. 1). Tegnspråkopplæringen har to tilnærminger: 1) demokratiperspektivet, fordi tegnspråk er nødvendig i større eller mindre grad for døve og hørselshemmede, og 2) det språkpolitiske perspektivet, der norsk tegnspråk er ett av flere språk som blir brukt i et mangespråklig samfunn.

«Se mitt språk» består av en tegnspråkdelen og en informasjonsdel. Tegnspråkdelen

fokuserer på språkfunksjoner og tegnspråkgrammatikk. Informasjonsdelen består av seks hovedområder: foreldre og familie, tospråklighet – samspill og kommunikasjon, barnehage- og skolerelaterte emner, lover og rettigheter, audiologi, døvekultur og døvehistorie.

Forpliktelser og holdninger

Norsk tegnspråk sikrer at døve og hørselshemmede kan delta i samfunnet gjennom tegnspråktolk dersom de ønsker det. Norge må ta gi tydeligere signaler om at de vil forvalte norsk tegnspråk som en del av norsk kulturarv og språkhistorie og oppfylle sine folkerettslige forpliktelser i FN-konvensjonen, der tegnspråk er nevnt

i fem artikler hele syv ganger.

Dessverre ser vi at det finnes holdninger, også hos tilsynsmyndigheter, som synes å være basert på at «man ikke trenger» norsk tegnspråk fordi barnet «hører for godt». En slik ukyndig vurdering kan sette grenser for barn og unges tilgang til norsk tegnspråk, til tross for at foreldrene ønsker at barna skal ha denne tilgangen, og det er til barnas beste. I et språkpolitisk perspektiv dreier ikke norsk tegnspråk seg om hvilken hørselsstatus et menneske har, og det kan ikke betraktes som et erstatningsspråk eller en kommunikasjonsmetode.

Sonja Myhre Holten er seniorrådgiver i Språkrådet.

FAKTA

På Signo skole og kompetansesenter er opplæringsprogrammet tilpasset familier som har barn med hørselshemming i kombinasjon med ulike funksjonshemninger og/eller døvblindhet.

Opphold og kurs dekkes av Statped i samarbeid med Ål folkehøgskole og kurscenter. Reiseutgiftene kan dekkes av hjemkommunen, og foreldre har rett til opplæringspenger. Oppholdet på Ål folkehøgskole og kurscenter for døve er et tilbud for hele familien.

Språkdilemma i høgare utdanning

Det går på engelsk og norsk, som det heiter i den gamle slageren. Slik er det også i høgare utdanning i Noreg i dag, der stadig meir av undervisninga og forskinga går føre seg på engelsk. Mykje tyder på at også den administrative delen av verksemda står under press.

AV BJØRG NESJE NYBØ

I *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2016* frå Kunnskapsdepartementet kan vi lese at prosentdelen emne som blir undervist på engelsk, har gått opp frå 8,9 i 2007 til 18,3 i 2015, når ein ser heile sektoren under eitt. Størst auke har det vore på universiteta, der det no blir undervist på engelsk i kvart fjerde emne. Den viktigaste årsaken er kravet om internasjonalisering, noko som også blir framheva i stortingsmeldinga *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* (2017).

Parallellspråkbruk

Språkrådet skal arbeide for at norsk kan brukast på alle samfunnsområde. I dette arbeidet er det ikkje minst viktig å sikre at norsk er i bruk innanfor høgare utdanning, sidan mykje av fagspråket som blir brukt elles i samfunnet, blir fastsett og innlært her. Korleis kan så Språkrådet bidra til dette? Våren 2016 sette vi i gang eit prosjekt for å skape større medvit om korleis ein kan bruke engelsk og norsk, skriftleg og munnleg, ved sidan av kvarandre, utan at det eine språket fortrenger det andre. Dette blir kalla *parallellspråkbruk*. Målet med prosjektet var å utarbeide ei praktisk oppskrift, ein mønsterpraksis, for kva ein skal gjere når spørsmålet om å velje norsk eller engelsk oppstår i universitets- og høgskulesektoren.

Kulturdepartementet var pådrivar for prosjektet. Dei fekk også med seg Kunnskapsdepartementet, sidan høgare utdanning ligg under dette departementet. Noregs Handelshøgskule (NHH) blei invitert til å delta, sidan dette er ein institusjon som er passeleg stor, og som ligg langt framme når det gjeld internasjonalisering. Dei veit altså kor skoen trykker, og dei ville gjerne vere med.

Kartlegging

Første del av prosjektet var ei omfattande kartlegging av språkbruken på NHH i vårsemestret 2016. Spørjeskjema gjekk ut til alle delar av institusjonen: teknisk-administrativt tilsette, vitenskapleg tilsette og studentar. Skjemaa var

tilpassa dei einskilde gruppene. Tidlegare studentar og eit utval arbeidsgjevarar som NHH hadde hatt kontakt med i ulike samanhengar, blei også spurde. Målet med det siste var å få eit oversyn over kva språkkrav som møter studentane når dei kjem ut i arbeidslivet.

Mønsterpraksis

Med denne kartlegginga fekk dei som skulle arbeide med mønsterpraksisen, eit omfattande oversyn over språksituasjonen på NHH som dei kunne diskutere ut ifrå. Diskusjonane internt på NHH gjekk føre seg i tre arbeidsgrupper: éi for undervisning (som òg inkluderte studentrepresentantar), éi for forskning og forskingsformidling og éi for arbeids- og kommunikasjonspråk. Felles for dei tre gruppene var eit ønske om at ikkje-norskspråkleg tilsette lærer seg så godt norsk at dei kan følgje ei samtale og lese norsk tekst. Det høvde godt med ønsket til mange av dei utanlandske tilsette om betre norskspråkleg kompetanse. Med betre kompetanse i norsk vil dei mellom anna kunne forstå spørsmål på norsk frå studentane, medan dei vil kunne svare på engelsk. Dei vil òg kunne følgje norsk samtale i eit møte, men delta i samtalen på engelsk. Studentar og norskspråklege tilsette på si side melde at dei hadde behov for å betre engelskkunnskapane sine. Og arbeidsgjevarar og tidlegare studentar melde om behov for å beherske både norsk og engelsk i arbeidslivet.

Rapporten frå dei tre arbeidsgruppene på NHH låg føre i mai i år. Om dei ønsker det, vil NHH kunne bruke han i det vidare, interne språkarbeidet sitt, eventuelt saman med resultatata frå kartlegginga. Språkrådet skal bruke materialet frå prosjektet til å utarbeide ein meir generell mønsterpraksis for heile universitets- og høgskulesektoren. Slik får dei einskilde institusjonane eit verktøy som kan hjelpe dei ut av dei språklege dilemmaa som kravet om internasjonalisering skapar.

Bjørn Nesje Nybø er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Tyske Hans Geiger har gitt
namn til geigerteljaren.

Foto: ChrisD600 / iStockphoto

Menneska bak orda

Gallup, krøsus, derby, boysenbær, mauser, dresin og boikott er alle ord som er laga av personnamn. Det er herr Gallup og kaptein Boycott prov på.

AV ERLEND LØNNUM

NÅR EKTE OG OPPDIKTA eigennamn går over til å bli fellesnamn, kallar vi det *eponymi*, frå gresk *epi* 'ved' og *onyma* 'namn'. Utgangspunktet for eponyma er oppfinnarar, naturvitarar, ideologar, mytologiske vesen, bibelske personar og andre som har sett spor i historia – og i ordbøkene.

Eponymi

Verdskjente oppfinningar er gode dømme på eponymi: Røntgen, geigerteljar og diesel kjem frå namna til dei tyske fysikarane Wilhelm Röntgen, Hans Geiger og Rudolf Diesel, og meningsmålingstypen gallup kjem frå den amerikanske forskaren George Gallup.

Dei fleste eponyma spring ut av naturvitenskapen. Forskarar har gitt oss namn på temperaturskalaar som celsius og fahrenheit, måleiningar som ampere og volt, einingar som tesla og ångstrøm, sjukdomar som bekhterev og parkinson og planter som fresia, fuksia og linnea.

Andre eponym kjenner vi frå mytologien (akilleshæl og janusansikt), Bibelen (judas og laban), musikken (saksofon og spinett) og historiske hendingar (giljotin og quisling) – og frå mange andre område, jamfør lista nedanfor, der menneska bak er avslørte.

EPONYM I UTVAL

frå *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*

boikott	Charles C. Boycott	1832–1897	britisk offiser
boysenbær	Charles Rudolph Boysen	1895–1950	amerikansk gartner
celsius	Anders Celsius	1701–1744	svensk astronom
derby	Edward Smith-Stanley	1752–1834	12. jarl av Derby
diesel	Rudolf Diesel	1858–1913	tysk fysikar
dresin	Karl Drais von Sauerbronn	1785–1851	tysk oppfinnar
gallup	George H. Gallup	1901–1984	amerikansk forskar
geigerteljar	Hans Geiger	1882–1945	tysk fysikar
giljotin	Joseph-Ignace Guillotin	1738–1814	fransk lækjar
krøsus	Kroisos	500-tallet f.Kr.	konge i Lydia
marxisme	Karl Marx	1818–1883	tysk filosof
mausergevær	brørne Mauser	rundt 1866	tyske våpenkonstruktørar
morse	Samuel Morse	1791–1872	amerikansk oppfinnar
newton	Sir Isaac Newton	1642–1727	engelsk fysikar
pirquetprøve	Clemens von Pirquet	1874–1929	austerriksk lækjar
quisling	Vidkun Quisling	1887–1945	NS-politikar
røntgen	Wilhelm C. Röntgen	1845–1923	tysk fysikar
sadisme	marki de Sade	1740–1814	fransk forfatar
saksofon	Adolphe Sax	1814–1894	belgisk oppfinnar
volt	Alessandro Volta	1745–1827	italiensk vitskapsmann
watt	James Watt	1736–1819	skotsk oppfinnar
ångstrøm	Anders Jonas Ångström	1814–1874	svensk fysikar

STADNAMNORD I UTVAL

Ord som er danna av bynamn, er ein liknande kategori.

baldakin	silketøy frå Bagdad (før Baldak)	pergament	skinntype frå Pergamon i Lilleasia
cheddar	ost frå engelske Cheddar	pils	øltype frå tsjekkiske Plzeň
denim	dongeristoff frå franske Nîmes	rottweiler	hunderase frå tyske Rottweil
korint	tørka drue frå greske Korint	sjanghaie	sjøuttrykk frå kinesiske Shanghai
limerick	skjemtevers frå irske Limerick	spa	kurbad i belgiske Spa
mekka	uttrykk frå saudiarabiske Mekka	tivoli	hageanlegg i italienske Tivoli
olympiade	uttrykk frå greske Olympia	ytterbium	grunnstoff frå svenske Ytterby (samt erbium, terbium og yttrium)
paranøtt	nøtt frå brasilianske Para		
parmesan	ost frå italienske Parma		

«Tenkeren» av Auguste Rodin.
Foto: 139904 / Pixabay

Hovedbry

Det heter i hovedsak hode på bokmål og hovudsakleg hovud på nynorsk. Fra latin har vi arvet flere «hovedord».

AV JOHN ERIK BØE LINDGREN

NORRØNT HOFUD, SOM BETYR 'hode', ble i dansk til *hoved*, som brukes både om kroppsdelen og i overført betydning om det viktigste, største, mest betydelige. I bokmål skiller det abstrakte *hoved-* lag med det konkrete *hode*, mens nynorsk og svensk i likhet med dansk holder *hode*-metaforen levende ved å bruke ett ord om begge deler (nynorsk *hovud-*, dansk *hoved-*, svensk *huvud-*).

Hodehistorien

Før 1907 ble *hode* i dansk-norsk regnet som en norsk uttaleform av *hoved*, vel å merke i konkret betydning. I 1907 fikk riksmålet det konkrete *hodet* formelt på plass i rettskrivningen. Dermed skilte *hoved* lag med kroppen, men ble samtidig sikret evig liv i den abstrakte og høytidelige sfæren, der ord med felles dansk-norsk form gjerne har forrang. Noen «hodestad» fikk vi aldri.

Vi i Norden er ikke alene om å bruke hodet som symbol for det viktigste. På latin heter hode *caput* og hoved- *capitalis*. *Hofud* er språkhistorisk sett det samme ordet som *caput*, både på innholdssiden og uttrykks-siden. *Caput* finner vi blant annet igjen i substantivet *kapital* 'hovedsum, beholdning av økonomiske goder' og adjektivet *kapital* 'hovedsakelig'. *Biceps* betyr egentlig 'tohodet'. *Kapitler* 'små hoder' er hovedavsnitt i en tekst. Når man *kapitulerer*, overgir man seg til fienden på visse vilkår, gjerne gjennom en avtale satt opp i hovedpunkter. *Kapteinen* er en *hovedsmann* (*hofudsmaðr*), og en *chief* (= *sjef*) er en *høvding*. Både *kapteinen* og *chiefen* stammer fra *caput*. Og *kadetten*, av *capitellum* 'lite hode', kommer diltende etter.

De minste blodårene i kroppen har fått navnet *kapillærer* fordi de er like tynne som *capillus*, hårstråene som vokser på hodet. Det er altså en hårfin sammenheng mellom det største og det minste, selv om logikken er noe kaputt.

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Big deal

Hvor ofte hører vi ikke nordmenn si *sorry* i stedet for *unnskyld*? Eller *fuck* i stedet for *faen*? Eller at noe er *nice* i stedet for *bra*, eller kanskje *lame* eller *lost cause* når de like gjerne kan si at noe er *teit*, eller at det er en *tapt sak*?

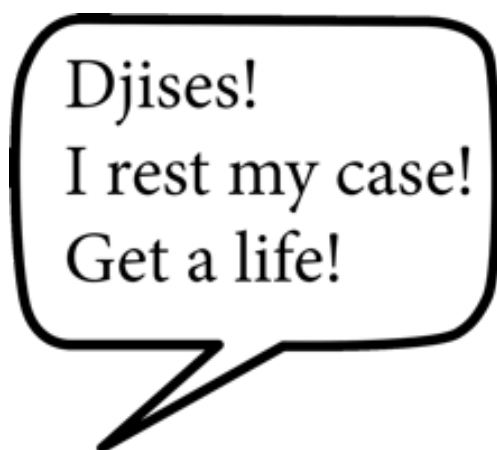
Vi er nok mange som irriterer oss over tv-kokken som lager *crumble pie*, og som *soaker* brødet for å lage *bread-pudding*, eller *reality*-deltakeren som må *face* problemene sine.

Latskap

Men *whatever*, liksom. Er det noen *big deal*? Alle levende språk henter inspirasjon utenfra og utvider ordforrådet ved å låne inn ord fra andre språk. Norsk har en mengde ord som har kommet fra tysk, engelsk og svensk. I flere tilfeller har vi hentet inn utenlandske ord for å dekke noe nytt, noe norsk ikke hadde et ord for fra før.

Nå ser det imidlertid ut til at de engelske ordene fungerer mer som krydder i språket, noe vi bruker for å virke kulere. Eller kanskje tyr vi til engelsk fordi vi ikke finner eller husker de norske ordene? Er norske ord og uttrykk i ferd med å gå i glemmeboka, eller er vi bare late?

Oh my God, skal Språkrådet moralisere nå, tenker du kanskje. Men er det egentlig noen grunn til å si *basically* når vi kan si *i bunn og grunn*? Må vi be noen om å *chille* når vi like gjerne kan be dem *roe seg ned* eller *slappe av*? Og hvorfor sier vi at noen har *kids* når vi mener at de har *barn*?

Worst case scenario: I verste fall kan norsk bli et fattigere språk. For når vi slutter å bruke ord, forsvinner de ut av språket, og et språk som mister ord, blir fattig.

Krafttak for norsk

Kanskje vi i 2017 skulle bli enige om å holde på de fullgode norske uttrykkene i stedet for å bruke engelske uttrykk som hverken tilfører noe nytt, eller utvider det språklige registeret.

Har vi en *deal* avtale?

Marianne Aasgaard er seniorrådgiver i Språkrådet.

Skikkelig standard

De kan utgjøre forskjellen mellom liv og død, og de er avgjørende for smidig handel og kommunikasjon over landegrensene. Standardene er samfunnets sikkerhetsnett. Men hva skjer om de som skal bruke dem, ikke forstår dem?

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO NADIA FRANTSEN

Fra venstre: Reine Danielsson, anleggsleder, Rune Vestbekken, sveisekoordinator, Raymond Rotberget, prosjektleder

PÅ EN BYGGEPLASS på Fornebulandet utenfor Oslo er tre portugisiske arbeidere i gang med forskaling av det som skal bli en stor boligblokk. Her har det blitt bygd flere tusen boliger, og enda flere skal bygges i åra som kommer. I Stor-Oslo og ellers på det sentrale Østlandsområdet er byggeboomen et faktum.

– Dette er parkeringskjelleren, og så kommer det tre blokker oppå her, forklarer prosjektleder Raymond Rotberget. I dag har han fått selskap av sveisekoordinator Rune Vestbekken, som i mer enn tjue år har passa på at sveisearbeidet holder mål på byggeplas-

ser over hele Østlandet. Men de siste åra har arbeidet endra karakter.

– Det blir rett og slett mer og mer tekst å forholde seg til. Og stadig mer skal dokumenteres. Så vi bruker mye tid på å sette oss inn i ting, forklarer Vestbekken.

Forståelige standarder

Bygge- og anleggsbransjen er en av næringene som i stor grad reguleres av det vi kaller *standarder*. I denne sammenhengen er standarder dokumenter som slår fast hvilke egenskaper betongen i et bygg skal ha, hvilke krav til universell utforming nybygg skal

«Det blir mer og mer tekst å forholde seg til. Og stadig mer skal dokumenteres. Så vi bruker mye tid på å sette oss inn i ting.»

RUNE VESTBEKKEN

oppfylle, og hvordan rømningsveier skal konstrueres, for å nevne noe. På andre områder er det standarder som definerer hvor på bankkortet chipen skal være plassert, hvordan en romraket skal bygges, og hvilket stoff det skal være i trøya du har på deg når du er innlagt på sjukehus. Standarder er en slags usynlig vev av retningslinjer som gjennomsyrer livet vårt, uten at vi ofrer dem en tanke. I Norge blir over 1200 slike standarder fastsatt hvert år. Men bare et fåtall får norsk språkdrakt.

– I jobben som sveisekontrollør forholder jeg meg til en hovedstandard, i tillegg til tolv andre standarder. Bare hovedstandarden er på norsk. Den refererer i stor grad til de andre standardene, som alle er på engelsk, forteller Rune Vestbekken.

Og dette gjelder ikke bare byggebransjen. Faktisk er hele 97 % av standardene som gis ut i Norge, såkalte internasjonale standarder. Standardisering på tvers av grensene skal gjøre kommunikasjon og handel enklere, men konsekvensen er at disse standardene bare blir utvikla på engelsk.

– Jeg føler meg ikke spesielt trygg i allmennengelsk, og i standardene møter jeg tung, teknisk engelsk. Da blir det vanskelig.

Nå bruker jeg faktisk av fritida mi for å sette meg inn i de kravene som standardene stiller. Jeg har alltid likt å oppdatere meg faglig og ha gode begrunnelser for de valgene jeg tar. Selv om jeg vet at det er bra nok sveiseteknisk, må jeg kunne dokumentere valgene. Og da må jeg kunne forstå og bruke standardene.

Lingua franca

Vestbekken forteller om en arbeidshverdag der standardene inntar stadig nye områder. Også den språklige utviklinga har gått i én retning. For noen tiår siden var alle standarder på norsk. Med europeisk integrasjon og internasjonal standardisering er engelsken nærmest blitt enerådende.

Er det ikke positivt at engelsk kan fungere som et lingua franca også på dette området?

– I teorien høres det bra ut. Men det vi ser i praksis, er at mange ikke kan engelsk godt nok. Samtidig blir det stadig oftere foretatt ettersyn og kontroll med det vi gjør. Det fører til at bedriftene bruker svært mye tid på å forstå og oversette de engelske dokumentene. Jeg tror man hadde spart både tid og penger dersom flere standarder var på norsk, sier Vestbekken.

Han understreker at det er viktig for sikkerheten at standardene blir forstått.

– Det er norsk som blir best forstått i Norge. I min bransje har vi med bærende konstruksjoner å gjøre. Da kan det ikke finnes rom for feiltolkning på grunn av språk. Ta for eksempel konsertarenaen Telenor Arena i Bærum. Der har du fagverkskonstruksjoner på over hundre meters lengde. Blir det gjort en feil der, kan det få fatale konsekvenser med tusenvis av mennesker til stede, sier Vestbekken.

Historien har vist hvilke følger manglende standardisering kan få. Da det brøt ut brann i John E. Hurst & Company-bygningen i Baltimore i USA i 1904, spredte flammene seg raskt til bebyggelsen rundt. Til slutt sto åtti kvartaler i brann. Det ble tilkalt mannskaper fra New York, Philadelphia og Washington DC, til ingen nytte: Brannslangene deres passa ikke til brannhydrantene i Baltimore, og de ble hjelpeløse vitner til at 2500 bygninger ble flammens rov.

Standarder på norsk

Standardisering er ikke noe nytt fenomen. I Indus-dalen var det standardmål for murstein allerede for fire tusen år siden. I avtalen *Magna carta* fra 1200-tallet er det definert egne mål for vin, mjød og korn. Her til lands ble standardiseringa utvikla fra begynnelsen av 1900-tallet. Så vi trenger standarder, og det i stadig større grad. Men hvorfor kommer ikke alle på norsk?

– Det begynner å bli veldig lenge siden norske standarder bare kom ut på norsk, sier Jakob Mehus, direktør i medlemsorganisasjonen Standard Norge, som utvikler og godkjenner de aller fleste standardene som kommer ut her i landet.

– Det finnes ingen faste ordninger i Norge i dag for å oversette standarder i stort volum. Vi har noen egne oversettere i Standard Norge, men det er begrensa hvor mye vi har mulighet til å oversette. Samtidig ser vi at det er

et behov for mer norsk i mange sektorer. Vår tanke er å oversette det brukerne våre trenger og forespør, sier Mehus.

Han tror det engelske fagspråket kan være et hinder, særlig i noen bransjer.

– Yrkesgrupper der engelsk ikke er en sentral del av utdanninga, slik som bygg og renhold, vil nok slite med komplisert fag-engelsk. Det er viktig at de som jobber i disse bransjene, gir beskjed om at de trenger norske oversettelser. Det har byggenæringa gjort, og derfor er den blant bransjene vi oversetter mest for i dag.

Terminologibasen SNORRE

Gjennom åra har Standard Norge opparbeida en enorm base med fagtermer fra alle områder der standarder blir brukt. I 2010 fikk de penger fra staten til å gjøre basen offentlig tilgjengelig. Basen fikk navnet SNORRE, og den inneholder over 200 000 termer. De som har greie på det, kaller den en gullgruve for norsk fagspråk.

– Jeg tror det er helt avgjørende at vi får integrert denne basen i programvare og data-systemer som blir brukt av bedrifter og det offentlige. Det må være enkelt å bruke norsk på jobben. Får vi til det, blir det også tydelig på hvilke områder vi mangler norskspråklig terminologi.

Men er det realistisk å tro at det kommer til å finnes standarder på norsk om tretti år?

– Det kommer helt an på hvor vi ønsker at samfunnet vårt skal gå. Vil vi overlata utviklinga til markedsmekanismene? Da tror jeg vi vil miste norsk språk på veldig mange samfunnsområder. Om det er en politisk villet utvikling, er det én ting. Men om man ikke ønsker at det skal skje, er det noe helt annet. Da må man handle, sier Mehus.

Sikre norsk arbeidsspråk

Også Språkrådet har ansatte som jobber med fagspråk og terminologi. Sammen med Standard Norge har Språkrådet laga en plan for å

gjøre flere standarder tilgjengelige på norsk. Målet er å oversette 50 % flere sider til norsk innen 2020, sammenligna med det som ble oversatt i 2015.

– For nordmenn er det selvsagt mye enklere å forholde seg til norskspråklig terminologi. Det å forstå spesifikk terminologi på engelsk krever høy språkkompetanse. I praksis fører dette til at det blir brukt mye tid på å oversette ute på arbeidsplassene, nærmest på initiativ fra enkeltpersoner. Om hver og en skal ha sin tolkning av en engelsk tekst, er det naturligvis uheldig. Det kan også få uønskete konsekvenser, mener Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

«Det fins mange dyktige fagfolk der ute som ikke har doktorgrad i engelsk.»

ÅSE WETÅS

– Dessuten overvurderes ofte engelsk-kunnskapene til folk. Det fins mange dyktige fagfolk der ute som ikke har doktorgrad i engelsk. Det er viktig å ha arbeidsverktøy som alle forstår og kan bruke effektivt.

Wetås peker også på at det ligger politikk i arbeidet med norsk fagspråk.

– I den norske språkpolitikken har fagspråket høy prioritet. Arbeidslivet er en svært viktig arena for norsk. Derfor trenger vi et velfungerende og rikt fagspråk. Norsk må være et brukbart arbeidsspråk, ikke bare et språk man bruker i lunsjpausen.

Hva skal til for å lykkes med et slikt arbeid?

– Det er avgjørende at vi klarer å formidle at arbeidshverdagen blir enklere når standardene fins på norsk, og at det er viktig for sikkerheten. Slik kan vi skape engasjement ute blant brukerne. Til grunn for valgene våre må det også ligge en språklig selvtillit. Det er den store ideen bak alt Språkrådet foretar seg: at norsk er et dugende språk på alle samfunnsområder. ●

Samfunnskritisk sikkerhet

Sikkerhet er i vinden. I flere tiår har man arbeidet med å utvikle nye begreper på området. På engelsk skilles det mellom *safety* og *security*, og et tilsvarende skille er etterlyst i norsk.

AV BÅRD ESKELAND

DETTE TERMSTREVEVET HAR visse «uønskede utilsiktede» konsekvenser, for å si det med sikkerhetssektoren(e)s egen sjargong. I denne artikkelen ser vi nærmere på noen av dem.

To hovedproblemer

- 1) Norsk mangler et skille mellom *safety* og *security*, og det spørs om vi har det nødvendige materialet å lage tilsvarende ord med.
- 2) I mange tekster brukes derfor definisjonene av *safety* og *security* (se nedenfor) i stedet for disse ordene eller norske ekvivalenter.

Hva er *safety* og *security*?

I NOU 2006: 6 *Når sikkerheten er viktigst* får vi en stipulativ (regelgivende) definisjon av de to engelske ordene:

safety: sikkerhet mot uønskede utilsiktede hendelser

security: sikkerhet mot uønskede utilsiktede hendelser

Dette gir ikke et helt riktig bilde av vanlig engelsk språkbruk, men det er en sak for seg.

Uønskede utilsiktede hendelser omfatter blant annet hendelige uhell og naturulykker. *Uønskede utilsiktede hendelser* forutsetter menneskelig vilje og motiv og omfatter blant annet spionasje, sabotasje, terrorhandlinger og annen kriminalitet, pluss konsekvensene av slikt. Det er utilsiktede hendelser sikkerhetsloven (1998; ny versjon i emning) retter seg mot.

Et norsk skille?

Utvalget bak den nevnte NOU-en bad professor Finn-Erik Vinje om en begrepsutredning. Vinje slo fast at både *safety* og *security* faller inn under begrepet *sikkerhet* på norsk. Dessuten: «Begge adjektivene [*safe* og *secure*] refererer til en tilstand med tilstrekkelig vern

mot uønskede hendelser – villede eller ikke-villede.» Et norsk ordpar ville med Vinjes ord være en «ren skrivebordskonstruksjon». Vinje foreslo paret *trygghet* (safety) og *sikring* (security), enda det var «uten støtte i litteraturen om emnet», som han skrev. Andre hadde tidligere foreslått *sikkerhet* kontra *sikring*.

Åpenbare problemer med forslaget er at også adjektivene *trygg* og *sikker* begge viser til tilstander med tilstrekkelig vern mot både villet og uvillet skade. Adjektivene overlapper hverandre på en rotete måte, og forskjellen har fint lite med intendert/uintendert trussel å gjøre. Det samme gjelder substantivene på *-het*. *Trygghet* (i bokmål) er gjerne en konsekvens av sikring og sikkerhet uansett hva man er trygget/sikret mot, mens ordet *sikring* på sin side er uløselig knyttet til mange ting som har med *safety* å gjøre (for eksempel sikring av last og utsatte steder). Både *trygghet* og *sikring* kan svare til begge definisjonene. NOU-utvalget valgte derfor å holde seg til overbegrepet *sikkerhet* på begge områder, men tok samtidig i bruk de nokså unaturlige definisjonene ovenfor i selve teksten. De gjennomsyrrer språkbruken på området i dag.

Problemer med definisjonsbruken

Ordlyden i NOU-definisjonene er nok nyttig i en filosofisk begrepsavklaring, men i løpende tekst fungerer den dårlig. Her er noen problemer med å bruke selve definisjonen på bekostning av innarbeidede ord:

- Vi har et skifte av synsvinkel i frasen (*u*)ønsket *tilsiktet hendelse*. Noe er (u)ønsket av den ene parten, tilsiktet av den andre. Frasen knaker i sammenføyningen.
- *Tilsiktet hendelse* kan kanskje være mer presist enn *handling* i noen tilfeller, men

ellers er det en temmelig oppstyltet uttrykksmåte. Også *uønsket handling* er oppstyltet sammenlignet med diverse ord for «skading», se nedenfor.

- *Utsiktet hendelse* og *forebygging* av det samme har vi flere ord for fra før, selv om ingen er «heldekkende». Det er for eksempel lite å vinne ved å omtale vernearbeid som «arbeid med sikkerhet mot uønskede utilsiktede hendelser med skadepotensial på arbeidsplassen».
- Den jevne leser trenger ikke noen påminnelse om at det man sikrer seg mot eller forebygger, er *uønsket*. Det finnes dessuten mange ord for uønskede hendelser fra før, fra *skade* til *uhell*. Vi bør kunne snakke om slikt, eller om *farer* og *trusler*, uten at noen mistenker oss for å ha innholdet på ønskelista.
- Det i utgangspunktet nøytrale og generelle ordet *hendelse* brukes stadig oftere på linje med *uønsket hendelse* som et slørende overbegrep for alt som går galt. I en annen NOU, fra 2000 (*Et sårbart samfunn*), møter vi en såkalt utøvende aktør, som «ønsker og er i stand til å utløse en *uønsket hendelse*», formodentlig med «skadepotensial». En så paradoksal og indirekte aktør er opplagt et sikkerhetsproblem, ikke minst språklig.

Nødvendig?

For etatene som håndterer ulike typer usikkerhet, kan det være viktig revirsikring å presisere om en mulig skade er tilsiktet eller utilsiktet. Fagfolk bruker også ord som *fare*, *skade* og *forebygging* mindre fritt enn det er tradisjon for i allmennspråket. På et fagområde kan det være nødvendig og riktig å gjøre

vold på eksisterende begreper og fastsette regelgivende definisjoner. Men man trenger ikke utløse flere uønskede (u)tilsiktete hendelser enn nødvendig, eller *gjøre mer skade*, som det het i eldre norsk.

Vi tør ikke skifte vær og vind mellom samfunnsområdene, selv om vi nok forstår at været hører til på safety-siden. Men vi vil mene at overpresisering kan være et problem.

Det er ingen grunn til å regne med at kontraintuitiv ordbruk blir oppfattet riktig av folk flest. Kollisjon mellom fagsjargong og allmennspråk kan føre til misforståelser og til og med usikkerhet. På lengre sikt kan allmennspråket bli skadelidende fordi det må ta opp i seg unødige omstendelige formuleringer.

Alternativ?

Skal man absolutt ha et norsk ordpar for *safety* og *security*, bør det kanskje være et par sammensetninger med fellesnevneren *sikkerhet* på begge sider: *A-sikkerhet* og *B-sikkerhet*. Det lettere ordet **vern** kunne også vært vurdert (jf. alt fra *verneutstyr* til *verneplikt* og *heimevern*). Hva med A og B? På safety-siden kunne man vurdert å bruke *hendelse* (da reservert for det hendelige) eller *uhell* eller *ulykke* i en utvidet betydning. På security-siden kunne et snevert *trussel*-begrep eller noe med *angrep* eller *skadeverk* vært drøftet. Men det er lett å se problemer med disse forslagene, for eksempel er nok det siste ordet allerede opptatt i en snevrene betydning. Språkrådet blir gjerne med på en eventuell ny idédugnad blant fagfolk.

Men noe like fyndig og elegant som tidligere tiders skille mellom *vådeverk* og *viljeverk* (og vern mot slikt) er det uansett vanskelig å få til med moderne forvaltningsnorsk. Kanskje er det bedre å bruke *security* og *safety* som hjelpeord enn å vri og vrenge på norske

ord? De engelske ordene bør i så fall ikke brukes i tide og utide, for de kan lett ta helt over.

Securitization

Noe annet som kan ta overhånd, er selve arbeidet med å sikre samfunnet mot trusler. Det kalles på engelsk *securitization*. Den tunge danske ekvivalenten *sikkerhedsliggjørelse* har fått et noe kortere, men ikke helt velsmurt motstykke i bokmål *sikkerhetisering*. På nynorsk kan det gjerne kalles *tryggisering* eller *tryggifisering*. Grensen mellom *trygg* og *sikker* går nemlig ikke nødvendigvis samme sted i nynorsk som i bokmål. I Språkrådets svarbase kommer det snart en artikkel om dette emnet, med tittelen «Tema tryggleik».

Samfunnskritisk

Til slutt må vi gjøre Språknytt's lesere oppmerksom på en paradoksal ny betydning av adjektivet *kritisk*. Ifølge rapporten *Samfunnets kritiske funksjoner* (Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap 2016) finnes det *samfunnskritiske* virksomheter og funksjoner som ikke er kritiske til samfunnet, men nærmest 'samfunnsnødvendige' eller 'samfunnsviktige'. NOU-en fra 2006 definerer *kritisk infrastruktur* slik: «de anlegg og systemer som er helt nødvendige for å opprettholde samfunnets kritiske funksjoner som igjen dekker samfunnets grunnleggende behov og befolkningens trygghetsfølelse». Grunnleggende funksjoner (fra matforsyning til politi) er opplagt avgjørende for at *situasjonen ikke* skal bli kritisk. Men nå kalles altså funksjonene selv «kritiske». Enn om situasjonen er kritisk for de kritiske funksjonene? Da er det rent logisk sett krise i en høyst usikker potens.

Bård Eskeland er seniorrådgiver i Språkrådet.

Ein glis eller eit glis?
Foto: RyanMcGuire / Pixabay

Grammatisk kjønn og variasjon i norsk

Det er ikkje så reint få substantiv som kan ha meir enn eitt grammatisk kjønn ifølgje dei offisielle rettskrivingsnormene for nynorsk og bokmål. På nynorsk kan ein såleis skrive ein lås eller eit lås, ein smil eller eit smil og faktisk velje fritt mellom ein, ei og eit greip. Språkrådet fekk i 2016 gjennomført ei undersøking av bruken av ein del slike ord med valfritt kjønn i autentiske tekstar. ►

AV STURLA BERG-OLSEN

FORMÅLET MED UNDERSØKINGA var å sjå om det er grunnlag for å stramme inn normene på dette punktet. Konklusjonen er at det er gode grunnar til innstramming for ein del ord.

Kva er grammatisk kjønn?

Grammatisk kjønn heiter *genus* i språkvitenskapleg terminologi. Genus er ein kategori som kan kome til uttrykk på ulike måtar i språket. Ikkje alle språk har genus. Dei samiske språka og finsk er blant dei som klarer seg utan, men i norsk og dei fleste andre indoeuropeiske språk er genus ein viktig kategori. Eit stykke på veg heng grammatisk kjønn saman med biologisk kjønn: *Jente* og *dronning* er hokjønnsord, *gut* og *konge* er hankjønnsord, og *eple* og *hus* er inkjekjønnsord. Men stort lenger kan vi ikkje trekkje desse parallellane. Kva genus eit substantiv har, er berre delvis føreseieleg, og folk som lærer seg norsk, har ofte vanskar med å velje rett.

For norske substantiv er genus innebygd. Andre ord som er underordna substantivet, rettar seg etter det innebygde genuset substantivet har. Det gjeld til dømes dei ubundne artiklane: På nynorsk må vi bruke *ein* ved hankjønnsord, *ei* ved hokjønnsord og *eit* ved inkjekjønnsord. Vi tenkjer ofte at også bøyingsendingar viser kva genus eit substantiv har, men det er ikkje alltid tilfelle. Om eit substantiv endar på *-a* i bunden form (*jenta*, *boka*), veit vi rett nok med ein gong at det er eit hokjønnsord. Men ei ending som *-er* i fleirtal finn vi hos substantiv både av hokjønn (*bok*), hankjønn (*ven*) og inkjekjønn (*tidskrift*).

Nynorsk har tre genus, og det er det same systemet som vi finn i norrønt, islandsk og tysk og i fjernare slektningar som latin, gresk og russisk. I bokmål har språkbrukarane valet mellom dette tredelte systemet og eit system med to genus – inkjekjønn og felleskjønn. I praksis vil det seie at alle hokjønnsord i bokmål alternativt kan vere hankjønnsord. To-

genussystemet finn vi til dømes i bergensdialekten, og elles i standardsvensk og -dansk.

Ord med meir enn eitt kjønn

For mange substantiv er det mogleg å velje mellom fleire genus, også når ein held seg til ei av dei to skriftspråksnormene vi har. Ei viktig årsak til valfridomen i normene er at det er nokså stor variasjon mellom talemåla rundt om i landet når det gjeld genus.

Kor mange ord er normerte med fleire genus? Eit svar på det spørsmålet finn vi i tabellen nedanfor. Tala er henta frå ein forskingsrapport skriven av Philipp Conzett, som i 2016 på oppdrag frå Språkrådet undersøkte genusvariasjon innanfor nynorsk- og bokmålsnormene. Han brukte materiale frå Norsk ordbank. Norsk ordbank er to databasar – ein for nynorsk og ein for bokmål – som inneheld svært mange ord med informasjon om normert skrivemåte og bøyning. Ordbanken ligg mellom anna til grunn for skrivemåtar og bøyingsinformasjon i *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka*. Tala i kolonnen for nynorsk i tabellen omfattar usamansette ord i dei ulike gruppene i Norsk ordbank, medan tala for bokmål omfattar både samansette og usamansette ord i ordbanken.

nynorsk bokmål		
hankjønn og inkjekjønn (m/n)	442	1 166
hokjønn og hankjønn (f/m)	262	30 847
hokjønn og inkjekjønn (f/n)	62	
hokjønn, hankjønn og inkjekjønn (f/m/n)	7	118

Forkortingane m, f og n er her brukte for høvesvis hankjønn (maskulinum), hokjønn (femininum) og inkjekjønn (nøytrum). Det høge talet i gruppa f/m i bokmål speglar det at alle hokjønnsord i den målforma også kan vere hankjønnsord.

Conzett måtte avgrense undersøkinga si. Han valde å sjå nærare på gruppa m/n,

det vil seie dei substantiva som er normerte med både hankjønn og inkjekjønn, i begge målformer. Oppdraget han hadde fått, var å undersøke i kva grad valfridomen i norma faktisk blir utnytta i skriftspråket. Om det er slik at faktisk bruk følger andre mønster enn dei vedtatte normene, kan det vere grunn til å justere normene.

Tendensar og framlegg til endringar

For dei som har til oppgave å observere og normere språket, er det i dag mykje enklare å skaffe sikker kunnskap om korleis språket blir brukt, enn det var for nokre tiår sidan. Det finst store tekstkorpus – elektroniske basar med autentiske tekstar – som er lagde til rette for søk av ulike slag. Philipp Conzett valde å bruke to korpus i genusundersøkinga si: Norsk Ordboks nynorsk-korpus og Leksikografisk bokmålskorpus. Begge desse korpuser er utvikla ved Universitetet i Oslo, og begge inneheld om lag 100 millionar ordformer, og dei er sette saman av tekstar frå ulike sjangrar. Nynorsk-korpuset spenner over perioden frå 1870-åra til i dag, medan bokmålskorpuset berre går tilbake til 1985. Nynorsk-korpuset er dermed betre eigna til å vise utviklingstendensar over tid, men begge korpuser bør kunne gje eit godt bilete av språkbruken slik han er i dag.

Når vi ser bort frå substantiv med få eller ingen førekomstar i korpuser, står vi att med to hovudgrupper: a) substantiv der eitt genus dominerer – anten hankjønn eller inkjekjønn – og b) substantiv der fordelinga mellom dei to genera er nokså jamn. Der fordelinga er nokolunde jamn (slik som i gruppe b), er det i utgangspunktet liten grunn til å vurdere endring i norma. Men der eitt genus dominerer klart i faktisk bruk (slik som i gruppe a), tilrår Conzett at Språkrådet vurderer å fjerne eit av dei to normerte genera frå norma. Blant orda i denne gruppa finn vi mellom anna ein god del substantiv som er avleidde frå verb, men som ikkje har noko suffiks. Dette er substan-

tiv som *glefs*, *glis*, *hulk*, *smil*, *språk* og *sukk*. Mange av desse er oppførte med både hankjønn og inkjekjønn i standardordbøkene, men i moderne norsk er det ein klar tendens til at inkjekjønn blir brukt på avleiingar av denne typen. Av og til ser vi at det har skjedd ei differensiering, slik at dei to genera fordeles seg på ulike tydingar eller ulike bruksmåtar. Eit døme på det er *prat*: Når vi seier *praten*, meiner vi typisk ein samtale, medan *pratet* tyder 'laust snakk'. Kvart ord må rimelegvis vurderast for seg – ein kan ikkje skjere heile gruppa over éin kam.

Ei anna gruppe substantiv der tendensen er klar, er nemningar på stoff som endar på *-in*, t.d. *gelatin*, *morfin* og *nikotin*. Alle desse er normerte med hankjønn og inkjekjønn, men korpuser viser klar dominans for hankjønn.

Resultata frå Philipp Conzett's undersøking vil tene som grunnlag for utgreiing av konkrete normeringssaker i tida framover.

Språkrådet ønskjer meir kunnskap om andre grupper av substantiv enn dei som Conzett har sett på. Til dømes veit vi at mange språkbrukarar oppfattar *kjevle* som eit hokjønns- eller hankjønnsord, trass i at ordet er normert som inkjekjønn. Å undersøke variasjon som går utanfor dei fastsette normene, krev andre metodar enn ei undersøking av korleis norma blir brukt, men dette er ikkje ei uoverkomeleg oppgave.

I og med at Språkrådet har ansvar for normeringa av dei to skriftspråka våre, har det òg ei plikt til å følgje med på korleis normene blir brukte, og korleis språkbruken endrar seg. Sjølv om normene i det store og heile skal liggje fast, er det viktig å gjere justeringar der dei er klart i utakt med faktisk språkbruk – også når det gjeld genus.

Philipp Conzett's rapport *Genusvariasjon i norsk skriftspråk* er tilgjengeleg på <<http://doi.org/10.7557/7.4077>>.

Sturla Berg-Olsen er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Mett og god – og utørst

Det motsette av *svolten* er *mett*, men kva er det motsette av *tørst*? Svaret er *utørst*, eit fullgodt ord frå gammalnorsk.

MANGE SKRIV TIL Språkrådet og hevdar at vi har eit hol i ordtilfanget, men *utørst* er faktisk eit ord. Det er til og med ganske praktisk. Berre tenk på tyskarane og dei engelsktalande, som må ty til omstendelege uttrykk som *nicht mehr durstig* og *no longer thirsty*!

Mistydd

Påstanden om hol i ordtilfanget byggjer på to mistydingar: 1) at eit antonym må ha ei heilt anna form enn det ordet som er utgangspunktet, og 2) at ord på *u-* ikkje duger som antonym. Ord som *ugift*, *upraktisk* og *usunn* viser at det ikkje stemmer.

At det ikkje finst ei særskild ordrot for det motsette av *tørst*, er sant nok, så det finst ein liten ubalanse i ordtilfanget som er interessant nok. Tilstanden kan henge saman med at det òg er ein liten ubalanse mellom fast og flytande føde. Dei fysiske og kulturelle rammene kring mat og drikke er jo ikkje heilt like; til dømes er vatn lett tilgjengeleg og blir difor ikkje tematisert på same vis som mat.

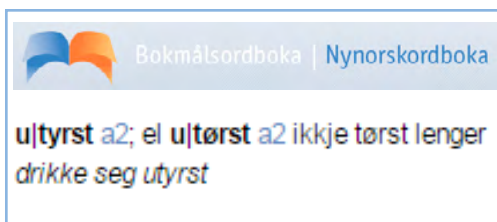
Sjølv om vi har ordet i språket, er det rett nok ikkje vanleg å bruke *utørst* heilt på line med *mett*. Det vanlegaste er å seie noko slikt: «Eg e 'kje tørst (lenger).» Og dei

fleste seier sikkert heller berre «då eg hadde drukke» enn «då eg var utørst», eller «då eg hadde drukke meg utørst».

Dansk myte?

Både engelskmenn og tyskarar har betre grunn til å diskutere mangelen på eit ord for «ikkje tørst», og det gjer dei, ser vi på nettet. Danskane gjer det òg, for dei har mist ordet for lenge sidan. I *Ordsamling fra den norske æsthetiske Literatur siden Aaret 1842* frå 1866 måtte «drikke seg utørst» forklarast for eit dansk publikum: «læsket, ikke meer tørstig». Ordlaget stod i eit norsk folkeeventyr. Om det ikkje var for Asbjørnsen og Moe, kunne *utørst* såleis ha vore heilt uhøyrte i norsk òg i dag.

Det ville vore ugrent.

Nynorskordboka på nett har svaret.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet.

hasjorbok *Mistenkelig språk. I hasjorboka til den korrupsjonssiktede Gjermund Cappelen forekommer ordene befaring, byggemøte, byggeprosjekter, kommunen, kommuneplanen og lunsj hyppig. Det finnes nok én og annen byråkrat som kan føle seg litt mistenkeliggjort.*

Adresseavisen 4.2.2017

nettsedler *Kontanter står for en stadig mindre andel av betalingene. Derfor utreder Norges Bank å innføre nettsedler. Hvis det skjer, kan alle få egen konto hos sentralbanksjef Øystein Olsen. [...] Tilførselen av eventuelle nettsedler ut til folk og bedrifter blir bestemt av etter-spørselen. Slik er det også for dagens sedler.*

Aftenposten 14.1.2017

parlamenturisme *Multikulturisten Hallgrim Berg heldt den store forsamlinga fengsla i om lag 2 timar. Innimellom spela han munnharpe og seljefløyte, og han delte ut humoristiske smakebitar frå den nyaste boka si «Parlamenturismen», om stortingsfolk på utanlandsturar og alt det komiske dei kan ramla borti når dei er langt nok borte frå valkrinsen sin.*

Hordaland 8.12.2016

plasthval *Plasthvalen. Det er alltid trist når havets store vandrere ender opp i fjæresteinene. Noen ganger tristere enn ellers. [...] Magen på den – skulle det vise seg – ihjelsultede hvalen var stappfull av plastposer og annen plastsøppel. Rystende, men ikke overraskende. Til det har vi sett for mange kadavre av albatrosser bestående av fjær, knokler – og en haug av plastsprot.*

Romerikes Blad 4.2.2017

datoskrek *Vil fjerne «siste forbruksdag» på matvarer. [...] – Folk har datoskrek, sier Sverre Leiro, tidligere konsernsjef i Norgesgruppen. Over 350 000 tonn mat kastes hvert år, ifølge ForMat, som er næringslivets satsing for å redusere matsvinnet. Leiro mener mye mat kastes på grunn av unødvendig datomerking. Leiro var selv med på innføre datostempling i 1975, men mener nå at det ikke er nødvendig i samme grad.*

nrk.no 26.1.2017

Hvis Sverre Leiro får det som han vil, blir «siste forbruksdag» endret til «best før».

– **DET JEG** angrer aller mest på i livet, er at jeg ikke fortsatte å snakke norsk da jeg kom til Los Angeles. Det var det siste morfar sa til meg før vi flyttet: Du må ikke glemme språket. Men jeg ble mobbet på skolen fordi jeg hadde tykk aksent, så når mamma snakket norsk til meg hjemme, svarte jeg henne på engelsk. Etter seks-syv måneder i USA snakket jeg bare amerikansk, sier Bø.

Skuespiller Alisha Boe, i Aftenposten

DET ER INGA lett sak å finna høvelege namn når nye større og mindre område vert skipa på tvers av gamle inndelingar. Der dei gamle områdegrensene vert brotne og nye storfylke skipa, må spørsmålet om val av namn ha høg prioritet. For namna er ein del av historia til landet og ein viktig del av identiteten til dei som bur der.

Åse Wetås og Botolv Helleland, i Aftenposten

ENKELTE GANGER skriver vi journalister det folk sier helt ordrett. Da kan resultatet bli uleselig. I 2000 forekom «i forhold til» 15 000 ganger i norske papiraviser. Ti år senere var antallet 60 000. Sjefredaktørens språkstrev har båret frukter. I Adresseavisen har «forholdismen» avtatt.

Trygve Lundemo, i Adresseavisen

– **NORD-NORGE** er en kraftfull landsdel. Folk i nord er direkte og ærlige og er innehavere av et saftig og blomstrende ordforråd, sies det. I parentes bemerket kan jeg jo føye til at det ikke er enkelt for en søring å komme sørover igjen etter å ha vært på språkkurs i Nord-Norge i 10 år. Jeg skremmer jo vannet av folk der sør. Det blir helt feil med en søring med nordnorsk vokabular ...

Ordfører Marianne Bremnes, i Harstad Tidende

FOR NOEN dager siden overhørte jeg en programleder på radioen fortelle at hun hadde raket i hagen i helgen. – Det var så sinnssykt mye løv, uttalte hun. – Da var det jo sjukt bra at du fikk raket, tenkte jeg med meg selv. For ikke å snakke om da min venninne uttalte her forleden at priser på leiligheter er helt sjuke for tiden. Da satte jeg kaffen i halsen. At eldre folk også kan ta det ordet i sin munn, ja, da har påvirkningskraften tatt overhånd, og hun måtte selvfølgelig bli irettesatt.

Lisbeth Støa Kjølberg, i Sarpborg Arbeiderblad

Sinnssykt mye løv? Foto: flyupmike / Pixabay

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Hvis mattelæreren ber meg velge et *vilkårlig* tall, ber hun meg velge et tilfeldig tall spontant, altså ikke på nærmere *vilkår* (betingelser). Men en spontan handling eller bevegelse er noe som skjer *uvilkårlig*! Hvordan henger dette sammen?

Svar: En tradisjonell definisjon av *vilkårlig* er 'etter eget godtykke', altså etter egen vilje. Et *vilkårlig* valg (som i mattetimen) er i utgangspunktet *viljestyrt*: ikke tilfeldig. Sett utenfra kan valget likevel virke tilfeldig, og det er nok grunnen til at 'tilfeldig' nå er hovedbetydningen av *vilkårlig*.

Et vilkårlig valg er altså ikke fritt for vilkår i tradisjonell forstand, bare fritt for ytre vilkår og begrensninger (betingelser). Tidligere har *vilkårlig* forresten også hatt delbetydningen 'på (visse ytre) vilkår', altså det motsatte av i mattetimen.

Vilkår er jo ofte noe utenfor oss, som stammer fra *andres* vilje i siste instans. Ordet har revet seg delvis løs fra viljebegrepet, slik at vilkår også kan være naturlige eller sosiale betingelser. Når vi må gjøre noe *på* visse *vilkår*, er vilkår helst noe utenfor vår vilje.

Det **uvilkårlige** er noe uviljet/ufrivillig og kanskje «automatisk», som f.eks. en refleks som slår ut før den bevisste viljen slår inn. Dette trenger ikke være psykologisk tilfeldig, men det virker slik, og ikke bare sett utenfra. Man kan jo overraske seg selv når man får velge et vilkårlig tall og et visst tall melder seg uvilkårlig! Om noe automatisk er tilfeldig eller regelbundet, kommer an på nivået og perspektivet.

Det virker kanskje paradoksalt at det kan finnes ukjente vilkår for et vilkårlig

valg («fritt») basert på en uvilkårlig handling.

Et «paradoks» til: Sett utenfra virker vilkårlig styring aldri så vilkårlig («tilfeldig») som når den styrende handler spontant og «uvilkårlig». Man er prisgitt både viljen og lunene til vedkommende.

Spørsmål: *Bullshit* har i flere tiår vært et begrep innenfor forskning og filosofi, etter Harry Frankfurts essay om emnet. Hva kan det kalles på norsk? Jeg har sett at *drittprat* og *drittpreik* er i bruk.

Svar: Språkrådet mener at vi bør fortsette å bruke gode gamle ord som *tullprat* og *skittsnakk*, også i spesialbetydningen du nevner. Dersom vi først skal ha et nytt ord for å dekke det snevre *bullshit*-begrepet, mener vi det er bedre å bygge på *bull* enn å konstruere noe «oksedrittaktig» uten klangbunn i norsk.

Rent konkret er *bullshit* 'oksemøkk'. På norsk skiller man sjelden dette fra *kumøkk/kuskitt* (nynorsk også *kumøk/kuskitt*). Men dette er uansett lite aktuelt å bygge på.

I overført betydning er *bullshit* ifølge Kunnskapsforlagets *Stor engelsk ordbok* blant annet *pissprat*, *svada*, *vrøvl*, *tull*, *vås*. Det er altså bare *tullprat* at vi mangler ekvivalenter til *bullshit* på norsk. Det ville da også vært rart om dette var et nytt fenomen i norsk språk og kultur.

Dersom *shit*-elementet endelig må med, har vi fra før *skittsnakk* (nynorsk *skitsnakk*) og en hel ruke med lignende ord, noen med flere nyanser, grensende mot 'tomprat'. Vi skal heller ikke glemme *pølsevev*, som er som skapt for Frankfurts spesialbegrep.

Nå kan det tenkes at *bull* i *bullshit* opprinnelig ikke er *okse*. *Bull* alene betydde

Er det bullshit at «bullshit» har noe med oksens etterlatenskaper å gjøre?

Foto: Unsplash / Pixabay

‘tullprat’ før *bullshit* ble vanlig om det samme. Det er trolig en tilfeldighet, men også på islandsk finnes det et *bull* som betyr ‘tullprat’. Det uttales /buttl/. Også i indre Sogn finnes ordet *bull*, uttalt /buddl/, med betydningene ‘bobling’, ‘skvip, søl’, ‘tullprat’. Andre steder har *bull* hatt betydninger som ‘(vind)pust’ og ‘blaff’.

Spørsmål: Jeg lurer på om ordet «forhåndsregel» er et egentlig ord, eller om det bare er en «misforståelse» av «forholdsregel».

Svar: *Forhåndsregel* er en misforståelse av *forholdsregel*. Men det er mulig å mene at

forhåndsregel logisk sett står på egne bein. Forholdsregler er jo noe man som regel tar på forhånd.

Norsk ordbok på ordnett.no forklarer ordet slik:

forholdsregel forberedende skritt til å møte en vanskelig situasjon: *ta sine forholdsregler / ta, treffe de nødvendige forholdsregler mot noe*

Synonymer: *disposisjon, foranstaltning, forføyning, forsiktighetsregel, kautel, sikkerhetsforanstaltning*

Legg særlig merke til «forberedende» og «foranstaltning». Det er ikke så rart at mange har misforstått ordet. Misforståelsen er sikkert hundre år gammel. Den ble imidlertid holdt i sjakk av våkne redaktører og korrekturlesere i mange år. Mens forholdsreglene bare utgjorde et par prosent av beleggene i trykte kilder før år 2000 (jf. nb.no), er forholdet på Internett i dag muligens minst én til tre (søk med site:no).

På nynorsk har det helst hett åtgjerder eller rådgjerder. Disse ordene er også brukt i bokmål, særlig i lovspråk rett etter siste krig.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språkmangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettorbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritets-språkene kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbuk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- Styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunnsområder
- Fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- Ivareta det språklige mangfoldet og språkbrukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.spraakradet.no
facebook.com/Spraakradet.NO
twitter.com/spraakradet

Språkrådet

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Åse Wetås

KOMMUNIKASJONSSJEF:
Anne Kirkhusmo

REDAKTØRER:
John Erik Bøe Lindgren
john.erik.lindgren@spraakradet.no

Erlend Lønnum
erlend.lonnum@spraakradet.no

JOURNALIST:
Lars Ivar Nordal
lars.ivar.nordal@spraakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@spraakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 10 800

Tekstene i dette nummeret
fins også på internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

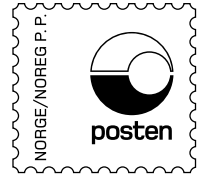
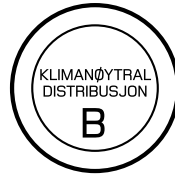
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
21.04.2017

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Foto: Kari Nygard Tvilde

Baksideillustrasjon:
da-kuk / iStockphoto

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

HISTORIA BAK

Dag for dag

Vekedagane fortel ei himmelsk språkhistorie.

AV ERLEND LØNNUM

Veka vår er prega av fleire norrøne gudenamn: Krigsgudane Ty og Odin, toreguden Tor og kjærleiksgudinnene Frigg og Frøya har gitt namn til tysdag, onsdag, torsdag og fredag. Laugardagen laurdag skil seg ut med sitt jordiske opphav (norrønt laug 'vaskevatt'), medan månedagen måndag og soldagen søndag sirklar det heile inn.

På latin er det dei romerske gudane som har gitt namn til vekedagane – og planetane: Krigsguden Mars har gitt tysdag, handleguden Merkur onsdag, himmelguden Jupiter torsdag, kjærleiksgudinna Venus fredag og jordbruksguden Saturn laurdag (Saturday på engelsk).

MÅNDAG	månedagen	latin <i>dies lunae</i>
TYS DAG	Ty-dagen	latin <i>dies Martis</i> , Mars-dagen
ONSDAG	Odin-dagen	latin <i>dies Mercurii</i> , Merkur-dagen
TORS DAG	Tor-dagen	latin <i>dies Jovis</i> , Jupiter-dagen
FREDAG	Frigg-/Frøya-dagen	latin <i>dies Veneris</i> , Venus-dagen
LAUR DAG	laugardagen	latin <i>dies Saturni</i> , Saturn-dagen
SUNDAG	soldagen	latin <i>dies solis</i>